

БАЛКАНИСТИЧНАТА АКАДЕМИЯ НА КИРИЛ ТОПАЛОВ

LYUDMILA MINDOVA

*Institute of Balkan Studies and Centre of Tracology
of the Bulgarian Academy of Sciences*

Kiril Topalov's Balkanistic Academy. A review of: Topalov, Kiril. *Through Ages and Words*. Sofia University Press, 2024. ISBN: 978-954-07-6010-0, 276 pp. [In Bulgarian: Топалов, Кирил. *През векове и думи. Статии и студии*. София: УИ Св. Климент Охридски, 2024.]

Keywords: Bulgarian literature, national revival, Kiril Topalov, Balkan studies, Slavic studies

DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/zcm.2026.15.194-200>

Познавачите на научното творчество на професор Кирил Топалов знаят значимия му принос не само в областта на Българското възраждане, но и на балканистиката. От гледна точка на високия хоризонт на тези изследвания можем да се замислим отново за това, че познаването на българската култура в нейния исторически път е възможно в един цялостен вид именно в контекста на сравнението. Съпоставки може да се правят със световната, с европейските или със славянските култури, но няма как да не признаем, че поради своите дадености балканският контекст представлява особено благодатна отправна точка. Как например да се изследват явленията на средновековната българска книжовност, ако тя не бъде осмисляна в тясна връзка с византинобалканския културен кръг? Как после да се осмисли среднобългарският период без сравнения с процесите в съседство? Какво би било Възраждането без духовните, книжовни, а, разбира се, и търговски връзки на българите с Цариград, Белград, Браила, Одеса; без приноса за националната култура на онези градове, от които българите през XIX и XX век постепенно са отстранени, но те и до днес не престават да са в сърцевината на колективната памет и идентичност – Охрид, Солун, Струга, Одрин? Какво би било познанието ни за модернизма, ако не можем да уловим многобройните препратки към Античността и към онези пищни образци на изкуството, които се появяват тъкмо в нейното пространство?

От пръв поглед се налага усещането, че книгата със студии и статии *През векове и думи* (2024) е синопсис на цялостните научни занимания на проф. Топалов дотук. Но и не само това – тя представлява образец на балканистичен академизъм, който елегантно напомня и за създадената от професора през 2003 г. *Академия за балканска цивилизация*, превърнала се в инициатор и катализатор на диалози между културите на Полуострова.

През векове и думи е богата на послания и асоциации книга. Тя привлича с хубавия си и увлекателен изказ, който гостоприемно повежда читателя на пътешествие през различните литературни епохи.

Изданието откроява няколко важни за научните интереси на професор Топалов тематични кръга. На първо място, тук са въвеждащите текстове, които го свързват най-пряко с неговия учител академик Петър Динеков и са посветени на средновековната българска книжовност. Това са няколко основополагащи студии, в които са изразени главните тези на Кирил Топалов за изворите на българската словесна култура.

Въвеждащият текст започва с представянето на понятието *паралелна литература* – типичен феномен на балканския възрожденски културен модел, който се определя от граничните времепространствени координати, конституиращи центъра и периферията, същинските и паралелните явления в културата на дългия възрожденски век. Коментираната паралелна словесност, както читателят скоро разбира, е всъщност онази хибридна книжовна продукция, която стои между художествената и нехудожествената проза, между манастирското богослужение и раждането на новобългарското поетическо съзнание. Централно тук е мястото на един от образците на възрожденската *манастирска автобиография* – *Житие и страдания грешного Софрония*, но наред с него като експликация на тезите са привлечени и почти неизследваните автобиографии на Дамаскин монах Хилендарец и Хаджи Агапий Рилски. Около половин век след Софроний Врачански, който в самия край на XIX век на два пъти се приютява в Черепишкия манастир, там намира подслон (между 1842 до 1859 г.)¹ и роденият в самоковския край монах Дамаскин. Хаджи Агапий, от своя страна, е свързан с най-големия български манастир, посветен на Рилския светец, където се образова и за чийто живот пише. Макар с различен мащаб, тези духовни средища имат ключова роля в създаването на новобългарската словесност и особено в развитието на просветното дело. В Черепишкия манастир, да си припомним, Иван Вазов и Алеко Константинов създават известни произведения. Темата за Рилския манастир и българската литература е още по-богата, но на първо място тези духовни

¹ Вж. напр. Vutov 2021: 53.

центрове се превръщат в институции на познанието. Като таксидиот на Рилския манастир Хаджи Агапий лично се заема например с построяването на училище в Чирпан.

Своеобразно продължение на горното изследване предлага следващият текст, който е посветен на следите на византийското наследство в средновековната българска литература след падането на Константинопол. Тук фокусът е върху творческия кръгосор на св. патриарх Евтимий Търновски и неговата школа, с която са свързани имената на Григорий Цамблак, Константин Костенечки, Владислав Граматик, Димитър Кантакузин и др., а тяхното творчество е представено като пример за т.нар. *Палеологов ренесанс на биографизма и автобиографизма* (Топалов 2024: 29). В контекста на засиления интерес към античната култура, литература и философия този разцвет на биографичното писане обогатява представите за жанра и неговото участие в еманципацията на литературното съзнание през следващите векове.

Специално място в този славяновизантийски цикъл от книгата заема погледът към Света гора заедно с про- и антивизантийския сюжет в българската културна история. Така, от една страна, се продължава разказът за творческите процеси *под манастирската лоза* (след Черепиш и Рила), а, от друга, се осъществява важен принос в осмислянето на светогорския фактор във възрожденските процеси на целия полуостров. Кирил Топалов основателно напомня, че *и Паусий, Софроний, и Бозвели, Евгениос Вулгарис и Козмас Ето-лос, Доситей Обрадович и Захарий Орфелин, както и редица други дейци на Балканското възраждане и просвещение, са по неизбежност духовни лица, а животът и образованието на мнозина от тях са свързани в една или друга степен със Света гора или с други важни книжовни манастирски центрове* (ibid.: 45).

Именно в този духовен контекст са показани личностите на светите солунски братя и на техния ученик св. Климент Охридски, както и на значимата им роля във възрожденската епоха. Текстът на проф. Топалов припомня неговата недвусмислена научна позиция по отношение на *българския характер на езика, на който св. св. Кирил и Методий създават своята азбука и правят преводите си от гръцки* (ibid.: 82), като ни връща към един от ключовите възрожденски текстове – Паисиевата *История славянобългарска*. Нека цитираме Хилендарския монах и тук: *Така от целия славянски род най-напред българите получили славянски букви, книги и свето кръщение. При все че московците, русите, сърбите и други се хвалят, че те по-напред са приели славянските букви и кръщението, не е така. Не могат да представят за това никакво свидетелство (...) Целият народ и четиримата патриарси, Ерусалим, Синая, Света гора – всички казват българска книга, а*

не сръбска или славянска (ibid.: 82). Цитатите от Паисий, които Топалов привежда, са напълно уместни в контекста на националната писмена традиция, както, за съжаление, и на националните страхове, раболепието и срама от защитата на идентичността и историческата истина. И точно тук идват като че ли съвсем на място думите от повестта *Преселението* на Боян Биолчев, посветена на паметта на неговите предци, заточеници на гръцкия остров Трикери: *Страхът няма лице, има гръб. (...) има гъркомани, българи, пък се гърчечат. Помакът се прави на турчин, но не му знае езика, а този говори гръцки по-бързо от гърците. (...) Тия по-силно мразят кръвта си от чуждите* (Biolchev 2018: 63–64).

Следващият раздел в книгата се обособява от изследвания, пряко посветени на възрожденската епоха и значимите личности в нея. Особено значение има текстът, припомнящ монографията на професора върху образите на Раковски и Ригас в културноисторическите модели на Балканското възраждане. Тук Кирил Топалов отново се връща на темата за *балканската византийска мечта* в контекста на Новото време, но с дващестгодишна дистанция я преосмисля и обогатява с нови наблюдения. Впрочем, следва да се обърне внимание, че особена ценност на това изследователско мислене е широката рамка, в която авторът поставя Възраждането. То, от една страна, е четено през средновековната епоха и специфичната творческа лаборатория на Полуострова между Рим и Константинопол, християнството и еретизма, цивилизацията и варварството. От друга страна, тук присъства и богатата антична традиция с нейните смислови лъчения към новобългарската култура. Наличен е и митопоетическият хоризонт, който създава уникални творения (не забравяме, че етимологично поезията е сътворение) в предосвободенската и следосвободенската епоха – *Българските народни песни* на братя Миладинови, *Народните песни на македонските българи* и *Веда Словена* на Стефан Веркович, поезията на Райко Жинзифов и Григор Пърличев.

Докато се запознава с новата книга на Кирил Топалов, читателят няма как да не си припомни неговата *Антология на българската възрожденска поезия* (1980), ценните му изследвания върху изявени възрожденски личности, включително монографиите върху творчеството на Григор Пърличев, Петко Р. Славейков, Христо Ботев, както и трудовете му върху проблемите на възрожденската поетика.

В сравнителния хоризонт на тази книга (макар авторът ѝ да я определя като сборник със студии и статии, това, може да се каже, е балканистична монография, в която са изразени ключови тези за българската култура и нейните повече или по-малко явни диалози с културата на Полуострова) отделен тематичен кръг образуват текстовете за

балканските аспекти при изграждането на възрожденската българска идентичност и за творчеството на Райко Жинзифов и Григор Пърличев. В контекста на поетическото творчество на Пърличев ценен е анализът за албанския национален герой Скендербей, който през Възраждането се превръща в символен център на *копнежа на балканските народи за свободен живот* и на *южнославянската мечта, реализирана в образите на Крали Марко, Момчил и другите герои на юнашкия епос за поява на могъщ защитник, който да ги поведе на борба срещу поробителя* (Топалов 2024: 168).

Специално място в тази балканистична книга на Кирил Топалов заема текстът за *апостола на българската наука Иван Д. Шишманов* и прочутата му студия *Песента за мъртвия брат в поезията на балканските народи*. Студията е важна в няколко аспекта. От гледна точка на процесите в националната литературна история е ценно припомнянето на пионерската роля на проф. Шишманов в културния и духовния живот след Освобождението. С мащаба на своите проучвания Шишманов начертава пътища пред филологическата наука в България, по които поемат и внасят значимия си принос Михаил Арнаудов, Петър Динеков, Боян Ничев и техни ученици. От друга страна, тук намира своите основания и припомнянето на упреците на д-р Кръстев срещу проф. Шишманов, според когото *заниманията с фолклор са от нисък духовен разред и са достойни за хора с ограничени качества*. Кирил Топалов припомня поначало полемичния дух в утвърждаването на кръга *Мисъл* като център на ново интелектуално и евроцентрично съзнание в модерното българско литературно пространство, но същевременно – тъкмо в този контекст – не пропуска да изтъкне актуалността на Шишмановите търсения и научни тези в синхрон с развитието на филологията на Стария континент по онова време. Нещо повече, като учен той получава съвременното признание на европейските академични среди. Заслужава си тук да се цитира достойният и добронамерен отговор на проф. Шишманов към критиките на д-р Кръстев: *Аз правя една полезна, една много важна работа, която ще се оцени от грядущите поколения. Аз го пиша със същото възхищение, с което ти пишеш своите критики. И не мисля, че това е мода у мене... Това, което ти се чини заблуждение, каприз, произтича от най-дълбоката основа на моята натура, напита с любов към всички тъмни проблеми на миналото и бъдещето. Аз търся изворите на нещата – това за мене е душа и свят* (Топалов 2024: 229).

За познавачите на творчеството му, както и на филологическите тенденции, днес е безспорна ролята на Иван Шишманов, както, разбира се, е ясно разпознаваемо и въздействието на кръга *Мисъл* и д-р Кръстев върху процесите в модерната българска

литература и култура. Такъв тип изследвания обаче имат специална роля, тъй като от дистанцията на времето припомнят същественото и открояват по-ясно действителните приноси в националния културен развой. При това, да подчертаем, в случая припомнянето на Топалов се разгръща в широк балканистичен прочит.

Сред балканистично-възрожденските и славяновизантийски сюжети на сборника изключително място заема статията, посветена на един от емблематичните гръцки модерни поети – Константинос Кавафис. На пръв поглед текстът изглежда изненадващ в досегашния аналитичен контекст, но пък той окръгля тъкмо балканистичния профил на книгата, като припомня и преводаческите изкушения на автора в областта на съвременната гръцка поезия. Освен това, творчеството на Кавафис притежава извънреден статут в българската поетическа реалност. Неговата лирика е превеждана от значими български поети и анализирана от забележителни литературоведи, така че с времето се е превърнала в централен поетически топос на модерността наравно със световни поети като Рилке, Т. С. Елиът, Уолт Уитман, Емили Дикинсън или Марина Цветаева, например.

Ако статията за Кавафис, която осветява нови страни в творчеството на александрийския поет, има функция на първи финал на книгата, този модернистичен ракурс е умело последван от същинския оруеловски завършек, с който на читателя се припомнят личността и трудовете на изследователя на възрожденската култура Камен Михайлов (1954–2018).² В центъра на вниманието попада монографичното му изследване *Български / български образи в рускоезична среда* (Mihaylov 2014). Като представя основните примери, тези и изводи от труда на своя колега, Кирил Топалов не само затвърждава собствените си научни позиции, но поставя пореден сериозен въпрос – доколко българската наука ще продължава бездействено да съдейства за своето обезсмисляне. Обезсмисляне в резултат на отказа да се защити българският (а не южнославянски) принос за християнизацията и преноса на старобългарската писменост в Русия, както и на страха от изговарянето на историческата истина за това, че в рускоезична среда през XVII–XIX век антибългарската тенденциозност е недвусмислена, акциите срещу богатия и високоцивилизован български съсед са постоянни и те са средство за консолидация и утвърждаване на руската имперска идея.

² Вж. повече напр. в посветения му брой на сп. *Дзяло*: https://www.abcdar.com/magazine_XIV.php.

Дълбоко етичен и колегиален жест от страна на Кирил Топалов е, че завършва своята книга с реверанс към своя ненавременно и дори мистериозно починал в чужбина колега и тъкмо това ни кара да повярваме отново в смисъла на всеки личен жест. Защото не всичко може да бъде обезсмислено.

REFERENCES

- Biolchev 2018:** Biolchev, Boyan. *The Migration*. Novel. Sofia: Trud, 2018. [In Bulgarian: Биолчев, Боян. *Преселението*. Роман. София: Труд, 2018.]
- Mihaylov 2014:** Mihaylov, Kamen. *Balgarski/Bulgarski obrazi v ruskoezichna sreda*. Sofia: Tangra Tan-NakRa, 2014. [In Bulgarian: Михайлов, Камен. *Български/български образи в рускоезична среда*. София: Тангра ТанНакРа, 2014.]
- Topalov 2024:** Topalov, Kiril. *Through Ages and Words*. Sofia University Press, 2024. [In Bulgarian: Топалов, Кирил. *През векове и думи. Статии и студии*. София: УИ Св. Климент Охридски, 2024.]
- Vutov 2021:** Vutov, Petar. *Cherepishkata sveta obitel prez vekovete*. Sofia: Balgari, 2021. [In Bulgarian: Вутов, Петър. *Черепишката света обител през вековете*. София: Българи, 2021.]

LYUDMILA MINDOVA (ЛЮДМИЛА МИНДОВА), ASSOC. PROF. PHD
 Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology of the Bulgarian Academy of Sciences
 <https://orcid.org/0000-0002-7914-3076>

“Kiril Topalov’s Balkanistic Academy.” [Original title in Bulgarian: „Балканистичната академия на Кирил Топалов.“] *Cyrillo-Methodian Papers*, no 15 (2026): 194–200.

DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/zcm.2026.15.194-200>

